

‘अमेरिकामा आमा’ उपन्यासमा प्रयुक्त भाषिक अध्ययन

धर्मानन्द पन्त

परीक्षा क्रमाङ्क : २८०५९४/०७३

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-१-३३२-११-२००६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा
शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो
सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/२०१६

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू कहीं कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । प्रस्तुत शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७३/०८/२७

.....
धर्मानन्द पन्त

शोधार्थी

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत 'अमेरिकामा आमा' उपन्यासमा प्रयुक्त भाषिक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी धर्मानन्द पन्तले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको अध्ययन र प्रस्तुतीकरणबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी

(शोध निर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७३/०९/०६

Dec. 21, 2016

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ धर्मानन्द पन्तले 'अमेरिकामा आमा' उपन्यासमा प्रयुक्त भाषिक अध्ययन शीर्षकमा तयार पार्नुभएको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२.	प्रा.डा. रामचन्द्र लम्साल (शोध विशेषज्ञ)
३.	प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी (शोध निर्देशक)

मिति : २०७३/०९/२२

Jan. 06, 2017

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र एम.एड. नेपाली चौथो सत्र (सेमेस्टर) को नेपा.शि. ५४४ को पाठ्यांशको आवश्यकता पुरा गर्ने प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । 'अमेरिकामा आमा' उपन्यासमा प्रयुक्त भाषिक अध्ययन शीर्षकको यो शोध तयार पार्न शोधपत्रको शीर्षक चयन, सामग्री सङ्कलन, परिमार्जन तथा परिष्कृत तुल्याई मूर्त रूप दिन आवश्यक निर्देशन दिएर उत्साह र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने शोधनिर्देशक आदरणीय गुरु प्रा.डा. पारसमणि भण्डारीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यमा सहयोग गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराईप्रति म कृतज्ञ छु । साथै आफ्नो महत्त्वपूर्ण समय दिई आवश्यक सल्लाह सुभाष दिई सहयोग पुऱ्याउन हुने आदरणीय गुरु प्रा.डा. यादवप्रकाश लामिछाने, डा. राजेन्द्र खनाल लगायत अन्य विभागका गुरु तथा गुरुआमाप्रति धेरै धेरै धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

वाल्यावस्थादेखि वर्तमान स्थितिसम्म ल्याइ पुऱ्याउनु हुने पूज्यनीय पिता प्रमानन्द पन्त र माता द्रोपति पन्तज्यूप्रति हृदयदेखि नै श्रद्धापूर्ण आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै विभिन्न असहज परिस्थितिमा प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय दाजु माधव पन्त र मेरो अध्ययनमा आर्थिक तथा हौसला प्रदान गरेर यो स्थितिसम्म पुऱ्याउनमा सहयोग गर्नुहुने दाजु जगदिश प्रसाद पन्तप्रति पनि म कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत अध्ययनका लागि विभिन्न सान्दर्भिक पुस्तक तथा पत्रिकाहरू उपलब्ध गराइदिने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय र शिक्षाशास्त्र सङ्काय पुस्तकालयप्रति आभार प्रकट गर्दछु । सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययनको सिलसिलामा सहयोग गर्नुहुने मेरा सहपाठीहरू लगायतका सम्पूर्ण स हयोगी मित्रहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी

धर्मानन्द पन्त

एम.एड. चौथो सेमेस्टर

त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं

शोधसार

शोधशीर्षक	:	‘अमेरिकामा आमा’ उपन्यासमा प्रयुक्त भाषिक अध्ययन
शोधार्थी	:	धर्मानन्द पन्त
शोधनिर्देशक	:	प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी
विभाग/क्याम्पस	:	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर
शैक्षिक वर्ष	:	२०७०/०७२
अध्याय	:	छ
पृष्ठ सङ्ख्या	:	१२+७८

अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- (क) अमेरिकामा आमा उपन्यासमा रहेका भाषिक चयन, विचलन र समानान्तरताको अध्ययन विश्लेषण गर्नु ।
- (ख) अमेरिकामा आमा उपन्यासमा प्रयुक्त कोड मिश्रण र कोड परिवर्तनको विश्लेषण गर्नु ।

शोध प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड. चौथो सत्र (सेमेसटर) को नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको छ । यो शोधकार्य ‘अमेरिकामा आमा उपन्यासमा प्रयुक्त भाषिक अध्ययन’ मा केन्द्रित रहेको छ । उक्त उपन्यासमा प्रयुक्त कोड मिश्रणको अध्ययन गर्ने उद्देश्यमा प्रस्तुत शोधकार्य केन्द्रित रहेको छ । उक्त उद्देश्यमा केन्द्रित रहेर विचलन, चयन, समानान्तरता र कोड मिश्रणको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । भाषिक विचलनको विश्लेषणका आधारका रूपमा कोशीय, व्याकरणिक ध्वनि प्रक्रियात्मक र अर्थतात्विक विचलनलाई लिइएको छ । त्यस्तै कृतिको भाषिक विश्लेषण अन्तर्गत बाह्य र आन्तरिक समानान्तरतालाई उपयोग गरिएको छ । त्यस्तै भाषिक चयनको विश्लेषणका रूपमा शब्द चयन र वाक्य चयनलाई लिइएको छ । त्यस्तै कोड मिश्रणलाई पनि यसै अध्ययनमा समेटिएको छ ।

यस शोधकार्यमा सामग्री सङ्कलनमा मूलतः पुस्तकालयीय अध्ययनको उपयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा प्राथमिक सामग्रीको स्रोतको रूपमा विश्लेष्य कृति 'अमेरिकामा आमा' उपन्यासलाई लिइएको छ । भने द्वितीयक सामग्रीको स्रोतको रूपमा प्रकाशित तथा अप्रकाशित शोधपत्रहरू र शोधनिर्देशकको सल्लाह सुझावलाई लिइएको छ । त्यसैगरी यसको अध्ययन विश्लेषणमा वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिहरूको उपयोग गरिएको छ ।

शोधनिष्कर्ष

प्रस्तुत शोधपत्रको निष्कर्ष निम्नानुसार रहेका छन् :

- शैलीविज्ञान साहित्य समालोचनाको नवीनतम र प्रचलित विधा हो ।
 - यो भाषावादी सिद्धान्तमा विकास भएपनि दृष्टि कलापरक हुन्छ ।
 - ऋग्वेद र अष्टाध्यायीमा समेत यसको चर्चा भएको पाइन्छ ।
 - काव्य भाषाको वैज्ञानिक विश्लेषणका निमित्त देखापरेको छुट्टै स्वतन्त्र शाखा शैलीविज्ञान हो ।
 - सन् १९१६ मा फर्डिनान्ड डी. सस्युर उनका चेला चार्ल्स व्यालीले सुरुवात गरेका हुन् ।
 - कृतिको भाषापक्षको अध्ययन विश्लेषण, चयन, विचलन, समानान्तरता, सादृश्य, कोडमिश्रण र कोड परिवर्तनका आधारमा गरिएको छ ।
 - कुनै वर्ण वा शब्दको निरन्तर पुनरावृत्ति बाह्य समानान्तरता हो ।
 - दुई वस्तु वा भावका बिच तुल्यता वा समानताको अध्ययन नै आन्तरिक समानान्तरता हो ।
 - कोड परिवर्तन वक्ताले भाषा प्रयोग गर्दा हुने रूप परिवर्तन हो ।
 - कोडमिश्रण एकभन्दा बढी भाषिक भेद र भाषाको कोड प्रयोगलाई जनाउँछ ।
- यस शोधको तेस्रो अध्यायको निष्कर्षलाई निम्न बुँदामा देखाइएको छ :
- मुख्य विधि/पद्धतिको रूपमा पुस्तकालयीय अध्ययन पद्धतिलाई उपयोग गरिएको छ ।
 - प्राथमिक सामग्रीको रूपमा सम्बन्धित कृति अमेरिकामा आमालाई लिइएको छ ।

- द्वितीयक सामग्री स्रोतको रूपमा सन्दर्भ पुस्तक पत्रपत्रिका, प्रकाशित रचना, अग्रजका शोधप्रतिवेदनलाई लिइएको छ।
त्यसैगरी अध्याय चारको निष्कर्षलाई यसरी बुँदागत रूपमा देखाइएको छ।
- चयनका आधारमा शब्द र वाक्यचयन गरिएको।
- शब्दचयनभित्र तत्सम, तद्भव, आगन्तुक, भर्त्ता तथा अनुकरणात्मक शब्दको अध्ययन गरिएको।
- नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, निपात आदिको चर्चा चयनभित्र गरिएको छ।
- विचलन भाषा प्रयोगमा हुने नियमको उल्लङ्घन हो।
- अमेरिकामा आमा उपन्यासमा विचलनलाई स्वभाविक र जीवन्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।
- विचलनअन्तर्गत कोशीय र व्याकरणिक विचलनको सार्थक प्रयोग पाइन्छ।
- कृतिभित्र अत्यधिक मात्रामा अर्थतात्विक विचलन भएको पाइन्छ।
- अतिरिक्त नियमको प्रयोग नै समानान्तरता हो।
- कृतिभित्र आन्तरिक र बाह्य गरी दुई किसिमको समानान्तरता पाइएको छ।
- आन्तरिक समानान्तरताले विम्ब र प्रतीकको प्रयोगलाई दर्शाउँछ।
- बाह्य समानान्तरताले वर्ण, शब्द पद पदावलीको नियमित आवृत्तिलाई दर्शाउँछ।
- कृति भित्र रहेको कोड मिश्रण र कोड परिवर्तनलाई अध्ययन गरी विश्लेषण गरिएको छ।
- कृतिभित्र चयन, विचलन, समानान्तरता, कोड मिश्रण र कोड परिवर्तनको उचित र प्रशस्त प्रयोग भएको छ।
- कृति भाषिक विश्लेषणका तवरले उत्तम देखिएको छ।
- आफ्नो जन्मभूमिप्रतिको मोह र राष्ट्रप्रेमको उच्चतम कृति बन्न पुगेको छ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	३
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४	शोधको सान्दर्भिकता र उपादेयता	४
१.५	अध्ययनको सीमा	५
१.६	अध्ययनको रूपरेखा	६

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको पुनरावलोकन	७
२.१.१	पुस्तक तथा लेख समीक्षा	७
२.१.२	शोध समीक्षा	१२
२.१.३	पूर्वकार्य अध्ययनको महत्त्व	१९
२.२	सैद्धान्तिक प्रारूप	२०
२.२.१	चयन, विचलन र समानान्तरता	२१
२.२.२	कोड परिवर्तन र कोड मिश्रण	२६

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१	अध्ययन विधि र प्रक्रिया	२८
३.२	अध्ययनको ढाँचा	२८
३.३	सामग्री सङ्कलन विधि	२९
३.४	सामग्री सङ्कलनका स्रोत	३०
३.४.१	प्राथमिक स्रोत	३०
३.४.२	द्वितीयक स्रोत	३०
३.५	विश्लेषण प्रक्रिया	३१

अध्याय चार
व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१	अमेरिकामा आमा उपन्यासको परिचय	३२
४.२	उपन्यासमा भाषिक चयन	३३
	४.२.१ शब्दचयन	३४
	४.२.१.१ तत्सम शब्दचयन	३४
	४.२.१.२ तद्भव शब्दचयन	३५
	४.२.१.३ आगन्तुक शब्दचयन	३६
	४.२.१.४ भर्ता तथा अनुकरणात्मक शब्दचयन	३७
	४.२.१.५ नामपदको चयन	३८
	४.२.१.६ विशेषण पदको चयन	४०
	४.२.१.७ सर्वनाम पदको चयन	४१
	४.२.१.८ क्रियापदको चयन	४२
	४.२.१.९ क्रियाविशेषण पदको चयन	४३
	४.२.१.१० निपात पदको चयन	४४
	४.२.२ वाक्य चयन	४५
	४.२.२.१ चिह्न प्रयोग	४७
	४.२.२.२ प्रश्नसूचक चिह्नको प्रयोग	४८
	४.२.२.३ विस्मयसूचक चिह्नको प्रयोग	५०
४.३	समानान्तरता	५१
	४.३.१ बाह्य समानान्तरता	५१
	४.३.२ आन्तरिक सामानान्तरता	५३
४.४	उपन्यासमा भाषिक विचलन	५४
	४.४.१ कोशीय विचलन	५५
	४.४.२ व्याकरणिक विचलन	५६

अध्याय पाँच

कोड परिवर्तन र कोड मिश्रण

५.१	कोड परिवर्तन	५८
५.२	कोड मिश्रण	६३

अध्याय छ
सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

६.१	सारांश	६७
६.२	निष्कर्ष	६९
६.३	उपयोगिता	७३
	६.३.१ नीतिगत तह	७४
	६.३.२ प्रयोगगत तह	७४
	सन्दर्भ सामग्री सूची	७६
	व्यक्तिगत विवरण	

व्यक्तिवृत्त

नाम : धर्मानन्द पन्त
जन्ममिति : २०४६/१०/१५
जन्म स्थान : सिलङ्गा-१, बैतडी
माता/पिता : द्रौपती पन्त / प्रमानन्द पन्त
राष्ट्रियता : नेपाली
धर्म : हिन्दु
लिङ्ग : पुरुष
सर्म्पक : ९८४८८००८८७
भाषा : नेपाली

शैक्षिक योग्यता

क्र.सं.	तह	शिक्षण संस्था	वर्ष	श्रेणी
१	एस.एल.सी	श्री सिद्धनाथ मा.वि., बैतडी	२०६२	द्वितीय
२	प्रमाणपत्र	श्री पाटन बहुमुखी क्याम्पस, पाटन, बैतडी	२०६५	द्वितीय
३	स्नातक	श्री पाटन बहुमुखी क्याम्पस, पाटन, बैतडी	२०६९	द्वितीय
४	स्नातकोत्तर	विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर	२०७३	